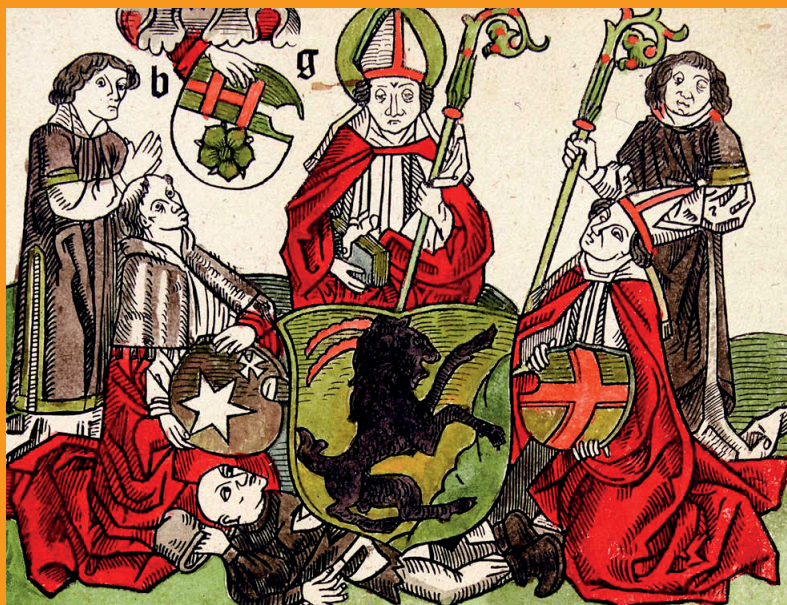

DIGITOIDUT KESKIAIKAISET KÄSIKIRJOITUKSET HILJAINEN VALLANKUMOUS

MATTI MYLLYKOSKI

Keskiaikaisia käsikirjoituksia on julkaistu digitoituina jo neljännesvuosisadan ajan. Niitä digitoivat instituutiot, etenkin kansalliskirjastot, ovat julkaisseet kiitettävästi aineistoa, joka kasvaa koko ajan. Kehityksen seuraaminen ja hyödyntäminen ei ole ollut tutkimusyhteisöille läheskään aina helppoa, ja oma haasteensa on saada asiantuntijat kiinnostumaan digitoitujen keskiaikaisten käsikirjoitusten hiljaisesta vallankumouksesta.

Kuva: Turun hiippakunnan messukirjasta
Missale Aboense, Lübeck 1488.
Kansalliskirjasto.

Kesällä 1897 Adolf Harnackilla oli – kuten aina – monta rautaa tulella. Ehtiessään hän auttoi pian 80 vuotta täyttävää Theodor Mommsenia, joka laati parhaillaan perusteellista editiota Eugippuksen teoksesta *Vita Severini*.¹ He molemmat asuivat Berliinissä Charlottenburgin kaupunginosassa ja olivat toistuvasti kirjeenvaihdossa keskenään. Koska posti kulki kahdesti päivässä, he saivat toisensa kiinni nopeasti.² Kirjeessään Mommsenille (19.7.) yli 30 vuotta vanhempaa kollegaansa suuresti arvostanut Harnack pahoitteli, että ei kykene lähettämään ketään Pohjois-Italiaan Eugippus-käsikirjoitusten lukutapoja kirjaamaan. Projektin apulaisena toiminut nuori Ernst von Dobschütz oli nimittäin juuri ilmoittanut hänelle, ettei pääsekään matkustamaan sinne syksyllä vaan vasta keväällä. Mommsen ehti vielä samana päivänä lähettää Harnackille lappusen. Siinä hän lohduttelee tätä, ettei Venetsiassa Biblioteca Marcianassa säilytettävä käsikirjoitus sittenkään ole niin tärkeä, että sen lukutavat täytyisi ottaa editiossa huomioon.³

Tämä on vain yksi episodi Harnackin ja Mommsenin laajamittaisessa työssä käsikirjoitusten jäljittämiseksi. Kuten useilla suuritöisten kriittisten editioiden toimittajilla näillä oli käytössään oppineita nuoria apulaisia, jotka tutkivat käsikirjoituksia siinä kaupungissa, jossa olivat opiskele-massa tai saivat matkarahaa matkustaakseen etäisiin kirjastokaupunkeihin.⁴ Rautateiden kultainen aikakausi oli alkanut Saksassa vuonna 1886, kun rautatiet valtiollistettiin, kulkuyhteydet paraniivat ja talous kukoisti. Pisimmillä matkoilla Euroopan metropolien välillä apulaiset saivat kuitenkin edelleen istua junissa kellon ympäri. Editorit olivat riippuvaisia heidän työstään ja sen tarkkuudesta. Mommsen onkin merkinnyt *Vita Severini* -editionsa käsikirjoitusluetteloon ne käsikirjoitukset, joiden tutkimiseen hän on käyttänyt välikäsiä.

1 Teos *Eugippi Vita Severini* ilmestyi vuonna 1898 sarjassa *Monumenta Germaniae Historica* (MGH SS rer. Germ. 26) ja löytyy digitoituna osoitteessa [https://www.dmgh.de/mgh_ss_rer_germ_26/index.htm#page/\(II\)/mode/1up](https://www.dmgh.de/mgh_ss_rer_germ_26/index.htm#page/(II)/mode/1up).

2 Berliinin tuon aikaisten puhelinluetteloiden perusteella heidän kummankaan taloudessa ei ollut puhelinta: <https://www.historische-telefonbuecher.de>

3 Stefan Rebenich, *Theodor Mommsen und Adolf Harnack: Wissenschaft und Politik im Berlin des ausgehenden 19. Jahrhunderts. Mit einem Anhang: Edition und Kommentierung des Briefwechsels*. Berlin–New York: De Gruyter 1997, s. 745–746.

4 Emt. s. 747, n. 2.

Käsikirjoitukset tulevat internetiin

Toisen maailmansodan jälkeen lentokoneliikenne lyhensi matkustamiseen tarvittavaa aikaa, mutta 2000-luvun tutkijan tarvitsee yhä harvemmin poistua työhuoneestaan tutkiakseen keskiaikaisia käsikirjoituksia. Niin kreikan-, latinan- kuin muunkin kielisiä käsikirjoituksia on digitoitu viime vuosisadan lopulta alkaen.⁵ Samalla niiden tietoja on siirretty menestyksellisesti digitaalisiin luetteloihin, jotka myös ovat internetissä kaikkien saatavilla. Käsikirjoitusten digitalisaation etulinjassa on kaksi kirjastoa, Vatikaanin apostolinen kirjasto (*Biblioteca Apostolica Vaticana*) ja Ranskan kansalliskirjasto (*Bibliothèque nationale de France*). Vatikaanin digitointiohjelma on esimerkillinen, vaikka sen digitaaliset luettelot raa- haavatkin jäljessä. Ranskan kirjastojen osalta digitaalinen luettelo (*Catalogue collectif de France*) on erinomainen. Saksalaisissa kokoelmissa olevien käsikirjoitusten keskeinen luettelo on *Manuscripta medievalia*, josta saa käsiinsä myös varsin hyvin digitoituja käsikirjoituksia. Näiden kartoittamisessa digitoivien kirjastojen omat sivustot ovat kuitenkin hyvin tärkeät. Kaikista näistä ja muista digitaalisista luetteloista sekä digitoitujen käsikirjoitusten sivustoista olen koonnut runsaasti linkkejä keskiaikaisten käsikirjoitusten ja vanhojen kirjojen tutkimusoppaaseen (<https://libraryguides.helsinki.fi/medieval>).

Tutkijoiden tarvitsee nykyisin vähemmän ja vähemmän matkustaa käsikirjoitusten vuoksi, mutta digiaika on tuonut mukanaan toisenlaisia haasteita. Koska digitalisaation vallankumous on ollut – ja on edelleen – hyvin nopea ja laaja-alainen, tutkijoiden on ymmärrettävästi vaikea pysyä perässä kaikessa, mitä tapahtuu. Olen havainnut, että monien on vaikea hahmottaa, mitä kaikkia omalle tutkimusalalle relevantteja käsikirjoituksia on saatavilla ja miten ne voisi löytää. Kreikan-kielisten käsikirjoitusten osalta paras apuneuvo on ranskalaisen tekstien historiaan keskittyvän tutkimusinstituutin *Institut de Recherche et d'histoire des*

5 Tätä muutosta on selvitetty muun muassa mediakulttuurin näkökulmasta: Liv Ingeborg Lied, "Digitization and Manuscripts as Visual Objects: Reflections from a Media Studies Perspective", teoksessa David Hamidović, Claire Clivaz and Sarah Bowen Savant (toim.), *Ancient Manuscripts in Digital Culture: Visualisation, Data Mining, Communication*. Leiden: Brill 2019, 15–28.

textes vuodesta 2008 julkaisema sivusto *Pinakes*, joka kokoaa hyvin kattavasti 1500-luvulle saakka syntyneiden kreikkankielisten käsikirjoitusten tietoja kirjastojen luetteloista kaikkialla maailmassa. Erilaisten portaalien joukossa käsikirjoitusten kannalta kunnianhimoinen hanke on ranskalainen *biblissima.fr*, mutta siltä jää vielä toistaiseksi paljon hyvää aineistoa katveeseen. Tutkija on etenkin latinalaisten käsikirjoitusten osalta oman kekseliäisyytensä ja sosiaalisten verkostojensa varassa.

Mutta mistä ne voi löytää?

Televisiomainoksessa sukkiparejaan etsivä mies kysyy, miksi kaikki ei voi olla yhdessä paikassa, ja se on hyvä kysymys myös keskiaikaisten käsikirjoitusten metsästäjälle. Kaiken kattavaa sivustoa ei ole tulossa aikoihin, mutta yksittäisten aihekohtaisten aineistojen osalta on mahdollista pyrkiä kohti täydellistä kattavuutta. Oma kiinnostukseni alkoi yksinkertaisesta kokeesta. Valitsin antiikin teosten joukosta yhden itseäni kiinnostaneen tapauksen, Augustinuksen teoksen *De consensu evangelistarum*, josta on olemassa vain yksi uudenaikainen kriittinen editio, ja sekin vuodelta 1904. Augustinuksen teos evankeliumien yksimielisyydestä on kiinnostava siksi, että roomalaiskatolisessa kirkossa nojaututtiin sen näkemyksiin evankeliumien harmoniasta ja historiallisesta paikansapitävyydestä aina reippaasti 1900-luvun puolelle saakka. Teos on lisäksi evankeliumien osalta varhaisin kirjallinen todistaja Hieronymuksen Vulgata-käännöksen reseptiosta.

Teoksen *De consensu evangelistarum* edelleen käytössä olevan edition laati Franz Wehrich. Tämän itävaltalaisen oppineen työ on esimerkillistä laatua. Editiossaan Wehrich käytti hyväkseen aiempien editorien työtä käsikirjoitusten parissa, mutta luki monia aiemmin käyttämättömiä käsikirjoituksia itse. Hän käyttää omassa editiossaan kautta linjan kahtakymmentä vanhimpaan luokkaan (6.–11. vs.) kuuluvaa käsikirjoitusta ja lisäksi valikoiduissa kohdissa kahtakymmentä nuorempaa. Augustinus-bibliografia⁶ tuntee yhteensä

noin 120 käsikirjoitusta, jotka pystyin lähes kaikki jäljittämään digitaalisista tietokannoista. Wehrichin määrittämän varhaisen luokan osalta löysin 24 käsikirjoitusta, joita Wehrich ei mainitse; näistä yli puolet on digitoitu. Katveeseen jääneistä käsikirjoituksista vanhin on 700-luvulta peräisin oleva digitoitu katkelma (London, British Library, Cotton Cleopatra A III), joka sisältää jaksot *De cons. ev. III.18–23, III.25*. Tämän lisäksi Ranskassa, Saksassa ja Sveitsissä on säilytetty useita 800- ja 900-luvulle ajoittuvia käsikirjoituksia, joista useimmat on digitoitu. On selvää, että uuden edition laatija olisi nyt aivan toisenlaisessa tilanteessa kuin Wehrich yli 100 vuotta sitten, vaikka tältä sivuun jääneiden käsikirjoitusten huomioon ottaminen ei muuttaisikaan korpuksia mainittavasti. Käsikirjoitusten runsaus ja kattavuus mahdollistavat kuitenkin uudenlaisten kysymysten esittämisen tekstin historiasta ja paikallisista teksteistä (*digital humanities*). Olen koonnut omat löydökseni tutkimusoppaaksi, joka löytyy samasta osoitteesta ([libraryguides.helsinki.fi > Topic guides](https://libraryguides.helsinki.fi/>Topic%20guides)) kuin tässä artikkelissa tuonnempana mainitsemani oppaat (<https://libraryguides.helsinki.fi/?b=t>).

Kartoitukseni Vergiliuksen teosten (*Bucolica, Georgica, Aeneis*) käsikirjoituksista paljasti, että runsaslukuisten ja perusteellisten keskenään kilpailevien editioiden luominen eri aikoina on edistänyt huomattavasti käsikirjoitusten tuntemusta ja digitaalisten sivustojen hyödyntämistä. Digitaalisissa arkistoissa on avoimesti saatavilla runsaasti vanhoja Vergiliuksen tekstien editioita ja käännöksiä aina 1900-luvun alkupuolelle saakka. Vanhimmat käsikirjoitukset ovat 400-luvulta (Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana, Plutei XXXIX,1 ja Biblioteca Apostolica Vaticana, Pal.lat. 1631), ja vanhimmat papyruskatkelmat ajoitetaan 200-luvulle. Uusimmissa painetuissa editioissa käsikirjoituksia on kartoitettu perusteellisesti. Jatkuva päivittäminen sen sijaan vaativat papyrukset, joita löydetään, luetteloidaan ja digitoidaan jatkuvasti lisää. Uusimpaan löytämäni (painettuun) Vergilius-editioon⁷ verrattuna löysin kuusi papyrusta, joita siinä ei mainita. Papyrusten paikantamisessa ovat digisivustojen (kuten *papyrus.info*) lisäksi

6 *Die handschriftliche Überlieferung der Werke des Heiligen Augustinus*. Bände I–XI. Veröffentlichungen der Kommission zur Herausgabe des Corpus der Lateinischen Kirchenväter. Wien 1969–2010. Teossarja on jaettu maiden ja niissä olevien kirjastojen perusteella, joten kuhunkin Augustinuksen teokseen liittyvien käsikirjoitusten tietoja on kaikissa

niteissä.

7 Marius Geymonat (toim.), *Publius Vergilii Maronis Opera*, Roma 2008.

hyödyllisiä vanhat editiot, joita on avoimesti saatavilla digitoituina; antoisia sivustoja ovat tässä suhteessa etenkin *Gallica* ja *Internet Archive*.

Antiikintutkimuksessa laatukustantajien julkaisemat painetut editiot ovat edelleen avainasemassa, mutta jossain vaiheessa digitoidut ja helposti päivitettävät editiot alkavat saada enemmän jalansijaa. Oma haasteensa on siinä, miten niistä voi tehdä helposti lähestyttäviä ja miten niihin voi kätevimmin linkittää jo digitoituja käsikirjoituksia. Esimerkiksi *Gallica* ja Münchenin digitoitikeskuksen (*Münchener Digitalisierungszentrum*) käsikirjoituksissa jokaisella sivulla on oma internet-osoitteensa. Uudenaikaisempi ratkaisu digitoidun käsikirjoituksen esittämiseen on esimerkiksi Vatikaanin apostolisen kirjaston käyttämä selaaja (*viewer*), joka on huomattavasti kätevämpi käyttää. Ongelmaksi koituu kuitenkin se, että kulloinkin katsottavana olevalla käsikirjoituksella on vain yksi internet-osoite, minkä vuoksi käsikirjoituksen yksittäisiin sivuihin ei voi luoda linkkiä. Linkittäminen on eduksi silloin, kun aivan tiettyjen käsikirjoitusten kohtien tutkiminen halutaan tehdä mahdollisimman helpoksi. Olisi esimerkiksi hienoa voida linkittää kaikista digitoiduista Lukianos Samosatalaisen käsikirjoituksista esiin kaikki hänen suhteellisen lyhyet kirjoituksensa ja tehdä ne rinnakkain nähtäviksi.

Erityisen toivottavaa olisi, että dialogi käsikirjoituksia digitoivien instituutioiden ja tutkimusyhteisöjen välillä kehittyisi sujuvaksi. Edellisten olisi hyvä tuntee paremmin tutkimuksen ajankohdaisia tarpeita ja jälkimmäisten olisi hyvä tietää, mitä digitoinnin rintamalla tapahtuu. Digitaalisten ihmistieteiden kehittyessä tulee kullakin tutkimusalalla entistä haasteellisemmaksi rakentaa siltaa editiota laativien ja editioiden nojalla tekstejä tutkivien spesialistien välillä. Editorit ovat edenneet jo hyvää vauhtia käsikirjoituksiin liittyviin erityiskysymyksiin, joilla on tai ainakin saattaa olla merkitystä editioita käyttävien tutkijoiden työhön. Esimerkiksi *The Homer Multitext project* on hanke, jossa Iliaksen ja Odysseian käsikirjoituksia tutkitaan myös korpustekstin reunoille kirjoitettujen tekstien osalta.⁸ Tarkoituksena on editioiden,

8 homermultitext.org. Projektin alaotsikko on kuvaava: *As many Homers as you please*.

käännösten ja tutkimuksen tuottamisen lisäksi myös luoda parempi kuva eposten välittämistä suullisena prosessina, johon lukuisat esittäjät ovat osallistuneet. Uuden testamentin tekstin tutkimuksessa digitoituja käsikirjoituksia on tutkittu jo kauan. Erityisen hyödyllinen tutkijalle on *New Testament Virtual Manuscript Room*, jonka *Manuscript Workspace* avaa erinomaiset mahdollisuudet ensi käden havaintoihin.⁹

Mitä käsikirjoituksilla voi tehdä?

Esimerkkinä Apostolisten isien kirjoitukset

Ulkopuolista saattaa ihmetyttää, että varhaiskristillisyyden tutkimuksessa on selvitetty perusteellisesti Uuden testamentin käsikirjoituksia, mutta muut lähes yhtä varhaiset kristilliset tekstit eivät ole saaneet samanlaista huomiota osakseen. Voisi väittää, että teologit suhtautuvat kristinuskon pyhään kirjaan aivan toisenlaisella pieteetillä kuin muuhun varhaiskristilliseen kirjallisuuteen, mutta syyt ovat hieman syvemmällä. Uuden testamentin käsikirjoituksia on paljon, koska niiden kanonisuuden vuoksi niitä laadittiin varhaisimmista ajoista myöhäiskeskiajalle saakka palvelemaan kirkon erilaisia tarpeita. Lisäksi kristinuskon syntyvaiheiden selvittäminen on kiinnostanut jo parin vuosisadan ajan niin konservatiivisia kuin radikaaleja tutkijoita, ja niinpä evankeliumien ja muiden pyhiksi julistettujen tekstien alkutekstin hahmottaminen on olennainen osa tätä prosessia.

Näistä syistä otin selvittääkseni niin kutsuttujen Apostolisten isien laatimiksi luettavien kirjoitusten käsikirjoitukset tutkimusopasta varten.¹⁰ Terminä ”Apostoliset isät” on moderni konstruktio, joka on 1600-luvun lopulta alkaen vakiintunut viittaamaan apostolien aikaa seuranneiden varhaiskristillisten kirjoittajien teoksiin, jotka ovat syntyneet noin vuosien 80–180 välillä.¹¹ Apostolisten isien kir-

9 Sivustoa ylläpitää Münsterissä vaikuttava *Institut für neutestamentliche Textforschung* ja se löytyy osoitteesta ntvmr.uni-muenster.de.

10 Opas on osoitteessa <https://libraryguides.helsinki.fi/apostolicfathers>.

11 Tästä historiasta tarkemmin artikkelissani ”Apostoliset isät”: nimen ja kokoelman synty” teoksessa *Johdatus Apostolisten isien kirjoituksiin* (toim. Niko Huttunen ja Ulla Tervahauta, Suomen eksegeettinen seura 2021), s. 21–37. Joukkoon ei kuulu niin kutsuttuja apokryfisiä kirjoituksia, jotka on laadittu jonkin apostolin tai muun Uudesta testamentista tunnetun henkilön nimissä. Täysin looginen tämä historiallisesti pitkällä jäniteellä syntynyt jaottelu ei luon-

joituksiin luetaan Didakhe eli Apostolien opetus, Barnabaan kirje, Kleemens Roomalaisen kirjeet, Ignatioksen kirjeet, Polykarpoksen kirje ja marttyyri, kirje Diognetokselle ja Hermaan Paimen.

Apostolisten isien käsikirjoituksia on tunnettu varhaisista ajoista, mutta niitä on myös löydetty huomattavasti myöhemmin, etenkin 1600-luvulla renessanssin ja reformaation jälkimainingeissa sekä 1800-luvulla, kun oppineet seikkailijat suunnistivat Lähi-idän alueella sijaitseviin kristillisiin luostareihin käsikirjoituksia etsimään.¹² Monista puutteista huolimatta kirjastoissa on digitoitu suuri määrä Apostolisten isien käsikirjoituksia, ja tärkeimpiä niistä on käytetty editioiden laatimiseen. Käsikirjoitusten etsiminen digitaalisista luetteloista ja digitoitujen käsikirjoitusten sivustoilta ei tuota sensaatioita, mutta joitakin yllätyksiä. Tutkimuksessa ei ole jäljitetty kaikkia saatavilla olevia Barnabaan, Ignatioksen ja Polykarpoksen kirjeiden käsikirjoituksia, ja Hermaan Paimenen osalta papyruksia on enemmän kuin editioissa tunnetaan. Erityinen mielenkiintoni kohdistui Ignatioksen ja Polykarpoksen kirjeen käsikirjoituksiin.

Ignatios Antiokialainen tunnettiin Pietarin kolmantena seuraajana Antiokian piispan virassa. Nykytutkimuksen valossa on selvää, että 100-luvun alkupuoliskolla vaikuttanut Ignatios kirjoitti seitsemän kirjettä, jotka hautautuivat pitkiksi ajoiksi myöhemmän toimittamisen ja laajennusten alle. Ignatioksen kirjeiden pitkä resensio syntyi, kun alkuperäisten kirjeiden kreikkalaista koelmaa toimitettiin ja laajennettiin itäisessä kristikunnassa todennäköisimmin 300-luvun lopussa tai 400-luvun alussa. Pitkän resension teksti löysi tiensä läntiseen kristikuntaan, jossa se käännettiin latinaksi pari vuosisataa myöhemmin. Hollantilainen Isaac Voss löysi 1640-luvulla Firenzestä käsikirjoituksen (Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana, Plut. 57.7), jossa oli Ignatioksen alkuperäisen seitsemän kirjeen kreikankielinen teksti. Tämä tekstilöytö laski huomattavasti kiinnostusta Ignatioksen kirjeiden pitkää resensiota kohtaan.

Polykarpoksen ja Barnabaan kirjeiden kreikan-

nollisestikaan ole.

12 Tästä historiasta ja sen yksityiskohdista tarkemmin artikkelissani ”Apostolisten isien käsikirjoitukset ja editiot”, edellä mainitussa teoksessa *Johdatus Apostolisten isien kirjoituksiin*, s. 38–57.

kielinen alkuteksti oli 1500-luvulla erikoinen ja arvoituksellinen tapaus. Se tunnettiin yhtenä kokonaisuutena, josta puuttui Polykarpoksen kirjeen loppu ja Barnabaan kirjeen alku; siinä tekstit Ep. Pol. 1.1–9.2 ja Barn. 5.7–21.9 olivat sulautuneet yhteen. Tämä epämuotoinen kirje tunnettiin 1400-luvulla ja myöhemmin syntyneinä käsikirjoituksina. Se liitettiin meille säilyneen aineiston perusteella melko usein Ignatioksen kirjeiden pitkään resensioon. Lisäksi on käsikirjoituksia, joissa tämä yhdistelmä oli kopioituna laajaan ja erilaisia tekstejä sisältävään kokoelmaan.

1800-luvun puolivälissä Konstantin Tischendorf toi Siinailta Pyhän Katrariinan luostarista paikantamansa ja pian Codex Sinaiticukseksi kututtavan koko Raamatun kreikankielisen käsikirjoituksen mukanaan Eurooppaan. Sen lopussa oli myös Barnabaan kirjeen koko teksti, mukaan lukien myös tähän asti tuntemattomana pysynyt alkuosa. Ignatioksen kirjeiden pitkän resension ja Polykarpoksen kirjeen kreikankielisen alkutekstin osalta tilanne pysyi kuitenkin muuttumattomana, ja Polykarpoksen kirjeen kreikankielinen alkuteksti tunnetaan siten edelleenkin vain alkupuoliskon osalta (1:1–9:2). Editorien käytössä on viime vuosisadan lopulla ollut käytössä kymmenen 1500- ja 1600-luvulta peräisin olevaa käsikirjoitusta.¹³ Niiden arkkityyppiä edustaa jo edellä mainittu Vaticanus (v; Vat.Gr. 859). Digitaaliset luettelot ja digitoitujen käsikirjoitusten arkistot paljastavat, että ennen 1600-lukua syntyneitä kreikankielisiä käsikirjoituksia on ainakin viisitoista, eikä läheskään kaikkia niistä käytetty vielä 1990-luvulla.¹⁴ Näyttää joka tapauksessa siltä, että ne kaikki ovat alenevassa polvessa Vaticanuksen Italiassa syntyneitä kopioita.

Sen sijaan Ignatioksen kirjeiden pitkän resension ja Polykarpoksen kirjeen latinalaisen käännöksen osalta tilanne on muuttunut kiinnostavalla

13 Johannes Baptist Bauer, *Die Polykarpbriefe*. Kommentar zu den Apostolischen Vätern 5. Göttingen: Vandenhoeck u. Ruprecht 1995, 13–15.

14 Katso listaustani verkkosivulla *Manuscript evidence: The Apostolic Fathers* sekä vertailun vuoksi Prostmeier (*Der Barnabasbrief*. Übersetzung und Kommentar. Kommentar zu den Apostolischen Vätern. Ergänzungsreihe zum Kritisch-exegetischen Kommentar über das Neue Testament, Bd. 8. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1999). Vuoden 2020 puoliväliin tultaessa kahdeksan näistä käsikirjoituksista on digitoitu. Digitaalisista luetteloista on lisäksi paikannettavissa 1600-luvun editorien itselleen valmistamia kopioita.

tavalla. Niistä käytettiin aina 1990-luvun lopulle yhdeksää käsikirjoitusta, jotka jo John Barber Lightfoot oli listannut 1880-luvun lopulla.¹⁵ Uusimmassa, vuonna 2013 ilmestyneessä Polykarpoksen kirjeen editiossaan Paul Hartog sanoo käsikirjoituksia olevan kolmetoista tai neljätoista.¹⁶ Tosiasiassa käsikirjoituksia on digitaalisissa lueteloissa ainakin kaksikymmentä; näistä puolet on jo nyt saatavilla digitoituina. Editioiden kriittinen teksti on perinteisesti rakennettu neljän parhaana pidetyn käsikirjoituksen varaan. Latinankielinen käännös on alkuperäisenä säilyneen Polykarpoksen kirjeen osalta erityisen tärkeä, koska viimeisten lukujen osalta sen kriittinen editio on täysin latinalaisen tekstin varassa.

Ignatioksen kirjeiden pitkän resension ja Polykarpoksen kirjeen epätydyttäväksi jäänyt käsikirjoituskanta on selvästi vaikuttanut etenkin latinalaisia käsikirjoituksia koskevan mielenkiinnon herpaantumiseen. Tähän asti tunnettujen ja käytettyjen latinalaisten käsikirjoitusten perusteella ei ole pystytty päätelemään, missä suhteessa käsikirjoitukset ovat toisiinsa eikä niiden syntyhistoriaa ole pystytty rekonstruoimaan. Käymällä läpi huomiotta jääneet käsikirjoitukset Polykarpoksen kirjeen osalta on nyt mahdollista osoittaa, että ne jakautuvat aiemmin luultua selvemmin kahteen perheeseen (α ja β), joista toisella (α) on vain monipolisempi jäljentämisen ja levittämisen historia. Samalla käy ilmi, että molempien käsikirjoitusperheiden kopioinnilla, levittämisellä ja käytöllä on ollut kaksi keskusta, Rooma ja Pariisi. Paavin kaupungista käsikirjoitukset ovat levinneet laajemmalle Italiaan, mutta etenkin myös Ranskaan,¹⁷ jonka pohjoisosissa tarvittiin erityisesti 1100-luvulla teologien tekstien käsikirjoituksia vasta perustettuihin luostareihin. Näistä tuli ominen seutujensa hengellisiä ja intellektuaalisia keskuksia. Näin muiden muassa Ignatioksen kirjeiden pitkä resensio sekä Polykarpoksen kirje levisivät nykyisen pohjoisen Ranskan ja eteläisen Belgian

muodostamalle alueelle Pariisiin ja Brysselin väli- maastoon sekä edelleen Brittein saarille. On uskotavinta otaksua, että tekstejä kopioitiin jo tuolloin ammattimaisesti Pariisissa, josta uusia käsikirjoituksia vietiin luostareihin.¹⁸

Digitaalisten luetteloiden antamien tietojen ja digitoitujen käsikirjoitusten varassa olisi mahdollista ja mielekästä laatia kokonaan uusi synoptinen, digitaalinen ja kaikille avoin editio Ignatioksen kirjeiden pitkän resension ja Polykarpoksen kirjeen kreikan- ja latinakielisistä teksteistä. Ignatioksen kirjeiden pitkän resension viimeisin editio on vuodelta 1913.¹⁹ Tämän erinomaisen vanhan edition kreikankielisen alkutekstin käsikirjoitusperusta on pysynyt samana, mutta latinalaisen käännöksen osalta tilanne on muuttunut. Digitaalinen editio tekisi mahdolliseksi käyttää teknisiä ratkaisuja, jotka painetuissa editioissa eivät kunnolla toimi, kuten Ignatioksen alkuperäisten kirjeiden sujuva niveltäminen osaksi editiota.

Kohti digitaalisia editioita

Keskiaikaiset käsikirjoitukset ovat visuaalisen aineistonsa osalta kiinnostavia niillekin, jotka eivät lue kreikkaa tai latinaa. Näitä tarpeita palvelee esimerkiksi British Libraryn kuvitettujen käsikirjoitusten verkkogalleria (<http://www.bl.uk/online-gallery/onlineex/illmanus>). Kieliä hallitseville ne ovat kiehtovia lukea ja vertailla, mutta tutkimuksen kannalta ne auttavat ennen kaikkea päivittämään antiikin ja keskiajan tekstien vanhoja painettuina julkaistuja editioita. Tällaiset editiot on paras julkaista digitaalisina ja täysin avoimina globaalille tutkimusyhteisölle. Tällaisia editioita on jo nyt saatavilla ja niitä on myös listattu (https://wiki.digitalclassicist.org/Digital_Critical_Editions_of_Texts_in_Greek_and_Latin). Tulevaisuus on tällaisilla hankkeilla eikä painetuilla tai e-kirjoina kustannetuilla editioilla, joiden saatavuus on mak-

15 J. B. Lightfoot, *The Apostolic Fathers*, London: Macmillan 1889; II.3, 317–318.

16 Paul Hartog, *Polycarp's Epistle to the Philippians and the Martyrdom of Polycarp: Introduction, Text, and Commentary*. Oxford University Press 2013, 27.

17 Kaksi käsikirjoitusta on päätynyt Madridiin Espanjan kansalliskirjastoon ja yksi Itävallan kansalliskirjastoon Wieniin. Tunnettujen käsikirjoitusten reittien osalta on kiintoisaa, ettei yksikään käsikirjoituksista päätynyt Saksaan.

18 Tästä kaikesta teen tarkemmin selkoa artikkelissani ”The Textual History of *Epistula Polycarpi*: From the History of Editions to the Benefits of the Digitized Manuscripts”, teoksessa *Knihá 2020. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*, Bratislava 2021, s. 9–35. Julkaisu on osoitteessa <https://online.fliphtml5.com/mdfbt/kgxe>.

19 *Patres apostolici / Vol. II, Clementis Romani Epistulae de virginitate eiusdemque Martyrium, Epistulae Pseudoignatii, Ignatii martyria, Fragmenta Polycarpiana, Polycarpi vita*. Editionem Funkianam in novis curis lucem emisit Franciscus Diekamp. Tübingen 1913.

sumuurin takana ja joiden hinta on kohtuuton sekä tutkijoille että kirjastoille.

Avoimet digitaaliset editiot avaavat monia mahdollisuuksia kehittää klassisten tekstien editioita sekä sisällöiltään runsaammiksi että helpommiksi käyttää. Korpustekstiin liittyvä aineisto – käsikirjoitusten erilaisista lukutavoista koostuva apparaatti, tekstiparalleelit, lyhyet kommentaarit ynnä muu – on mahdollista esittää samassa nähtävänä joko ponnahdusikkunoina tai linkkien avulla. Nyt on myös mahdollista ja mielekäästä luoda suoria linkkejä editiossa käytettyihin käsikirjoituksiin, joista edition käyttäjä saa paremman käsityksen seuraamalla sekä niitä että edition toimittajan tekstiä. Lisäksi on hyvä huomata, että käsikirjoituksia ei ole aina arvioitu kaikkien ominaisuuksiensa ja ajoituksensa osalta, vaikka ne on digitoitu.

Vaikka kuluneen lähes 30 vuoden ikäinen digitoitinkulttuuri on mullistanut yksittäisen tutkijan mahdollisuudet tutkia vanhoja tekstejä autenttisista lähteistä, se ei tee editioiden toimittajista kaikkivoipaisia. Usein muistutetaan, että digitoitujen käsikirjoitusten tutkiminen omalta tietokoneelta ei korvaa alkuperäisten kappaleiden analysoimista paikan päällä kirjastoissa. Tämä on totta viimeistään siinä vaiheessa, kun poliittisille päätäjille täytyy perustella, että käsikirjoitusten digitoiminen ei poista alkuperäisten käsikirjoitusten säilyttämisen ehdotonta tärkeyttä.

Kirjoittaja on johtava tietoasiantuntija Helsingin yliopiston kirjastossa ja Uuden testamentin eksegetiikan dosentti.

VIAPORI-SUOMENLINNAN TARINA

Kansallisarkisto ja Ehrensvärd-seura ovat julkaisseet juhla-kirjan, joka tuo esiin Suomenlinnan historian vaiheita aina Ruotsin kuningaskunnan ajasta nykypäivään. **Jussi Nuortevan** ja **Päivi Happonen** toimittama julkaisu kunnioittaa satavuotista historiaansa juhli-van Ehrensvärd-seuran toimintaa sekä tukee Suomenlinna-museossa ja Kansallisarkistossa 12.5. avautunutta ”Suomenlinna – Kolmen valtakunnan linnoitus” -näyttelyä.

Julkaisu koostuu noin 30 artikkelista, jotka kertovat historian käännekohtista Suomenlinnassa, elämästä saarella sekä siellä asuneista ja vaikutta-

neista ihmisistä, kuten Viaporin rakentajasta Augustin Ehrensvärdistä sekä laivanrakentajasta ja Viaporin telakan perustajasta Fredrik Henrik af Chapmanista. Omat lukunsa saavat vallanvaihdokset Ruotsin kuningaskunnan osasta venäläiseksi linnoitukseksi sekä Suomen itsenäistymisen ajan tapahtumat sotavankileiristä laivaston ja rannikkokotikistön tukikohdaksi ja edelleen matkailukoh-teeksi ja omaksi kaupunginosakseen. Lisäksi julkaisu kuvaa sotatoimia, joihin Viapori joutui osalliseksi muun muassa Kustaa III:n sodissa, Krimin sodassa sekä Viaporin kapinan aikaan vuonna 1906.

TIEDERADIO

Tiederadio on Tieteellisten seurain valtuuskunnan tuottamien podcastien koti, jossa voi vapaasti kuunnella tiedettä käsitteleviä tallenteita. Sound-Cloudin lisäksi Tiederadio on nyt saatavissa myös Spotifyssa. Tiederadion podcastit ovat Tutkitun tiedon teemavuoden 2021 tekoja.

Avoimesti tieteestä! -podcastissa pääsevät ääneen avoimen tieteen edistäjät niin ruohonjuuritason tutkimuksessa ja opetuksessa kuin hallinnon ja päätöksenteon piirissä. Kevään 2021 podcast-jaksoissa haastateltavat ovat kertoneet, mikä heitä inspiroi avoimessa tieteessä.

Tiedekirjan podcast -sarja esittelee Tieteellisten seurain valtuuskunnan jäsenseurojen toimialoja ja tuoreita julkaisuja, joita Tiedekirja välittää. Podcastit ovat suunnattu kaikille tieteestä ja tutkimuksesta kiinnostuneille sekä antavat lukuvinkkejä tietokirjallisuudesta. Keskustelemassa ovat tieteellisten seurojen asiantuntijat.

Kuukausittain julkaistavat *Tiedeklubi-podcastin* jaksot tarjoavat korkeatasoisia keskusteluja asiantuntijoiden seurassa. Sarjassa pureudutaan yhteiskunnallisiin ilmiöihin eri tieteenalojen näkökulmista ja etsitään vastauksia ajankohtaisiin kysymyksiin. Tiedeklubi-podcastin päävastaava on Tieteellisten seurain valtuuskunta. Tiedeklubi-sarja syntyy yhteistyössä laajan kumppaniverkoston kanssa.

Tammikuussa 2021 vietetyn Tieteen päivien yhteydessä julkaistiin kahdeksan podcastia, jotka ovat kuunneltavissa Tiederadiossa. Tieteen päivien 2021 teemana oli *Hyvä ja paha tieto*. Tiederadiossa voi kuunnella tallenteita myös aiemmilta Tieteen päiviltä. Vuonna 2019 teemana oli *Rohkeus* ja vuonna 2017 *Vapaus ja sen rajat*.

äino

FREDA 33, HELSINKI
PUH. 09 611 611

KAIKKI TUOTTEET MYÖS
VERKKOKAUPASTA
WWW.AINO.NET

